

ADALÉKOK A SZLOVÁKIAI MUNKÁSSÁG VISZONYAIHOZ (1900—1914)

Írta: POLÁNYI IMRE

A régi Magyarországnak mindenkor, de különösen az első világháború végéig súlyos problémája volt a nemzetiségi kérdés megoldatlansága. Az uralkodó osztály sohasem gondolt gyökeres megoldásra, hanem minden erővel a nemzetiségek feletti uralmának fenntartására törekedett. A földbirtokos arisztokrácia sértetlen fennmaradása csak súlyosbította a nemzeti elnyomást. Az uralkodó osztálynak ez a rétege volt legelkeseredettebb ellensége minden olyan lépésnek, amely a legcsekélyebb engedményt jelentette volna a nemzetiségek számára, mert a nemzeti szabadság aláássa az arisztokrácia politikai hatalmát. A kiegyezésnek fontos része volt a nemzetiségek feletti uralom biztosítása, ellenük indított harc, a »magyarosítás« pedig minden lehetséges eszközzel folyt. A Felvidéki Őr című szélsőségesen sovíniszta lap jelszava a következő volt: »...harcolni a magyarság érdekeiért minden megengedhető jogos fegyverrel«; hogy mi ez a »megengedhető« és »jogos« fegyver, így fogalmazta meg: »Nem erős kéz, de hatalmas ököl kell ide...« [1]. Ugyanakkor az uralkodó osztály a nemzetiségek túlsúlyának veszélyére hivatkozva a magyar néptől is megtagadta a leg-
elemibb jogokat.

Az erőszakos magyarosítás útját a következő számok jelzik:

1787-től 1910-ig a magyar ajkúak száma 2 322 000-ről 9 944 627-re növekedett, vagyis 123 év alatt, több mint négyszeresére. Ugyanakkor a nem magyar nemzetiséghez tartozó lakosok száma a statisztikai adatok szerint 5 681 000-ről 8 319 906-ra emelkedett, tehát mindössze 2 638 906-al, (ugyancsak 123 év alatt), vagyis nem egészen 50%-al gyarapodott, szemben a magyarság több, mint 300%-os szaporodásával. Ezt nem lehet csakis természetes szaporodással és a természetes beolvadással magyarázni (hiszen a természetes szaporodási arányszám a nemzetiségeknél csupán néhány tizedszázalékkal volt alacsonyabb). Ezek a számok elsősorban az erőszakos beolvasztással, a népszámlálási közegek befolyásolásával és a nemzetiségi parasztok és munkások, elsősorban szlovákok tömeges kivándorlásával magyarázhatók.

A szlovák lakosság túlnyomó többsége természetesen az északi megyékben összpontosult a hivatalos adatok szerint is:

Trencsén	m,	lakosságának	91	%-a
Liptó	m.	„	89.9	„
Zólyom	m.	„	84.8	„
Árva	m.	„	75.1	„
Nyitra	m.	„	71	„
Turóc	m.	„	69	„
Sáros	m.	„	58.3	„
Szepes	m.	„	56.2	„
Bars	m.	„	54.8	„
Pozsony	m.	„	49.5	„

A fentiekén kívül Hont, Nógrád, Abaúj, Gömör, és Zemplén megye lakosságának jelentős része is szlovák nemzetiségű volt 1910-ben. Ha figyelembe vennénk e statisztikai adatok kétségességét, vagyis a népszámlálási közegeknek lépten-nyomon kimutatható beavatkozását az adatok megszüpítése érdekében, a valóságban a fentieknél nagyobb százalékokat kapnánk. A szlovákiai lakosság túlnyomó többsége földműveléssel foglalkozott, s az ugyancsak 1910. évi népszámlálás szerint a földnélküli vagy törpebirtokosok a parasztság 56.7%-át alkották. A 20 holdtól 50-ig terjedő birtokkal rendelkezők aránya mindössze 7% volt. A szlovák nemzetiség elnyomott helyzetét tükrözi az is, hogy az értelmiségnek és a közszolgálati alkalmazottaknak

1900-ban mindössze 2,4%-a volt szlovák,

1910-ben pedig 1,4%-a.

A közigazgatási alkalmazottaknak mindössze 0,9%-a,

igazságszolgáltatásban dolgozóknak 1,0%-a,

orvosoknak 0,8%-a,

gyógyszerészeknek 0,7%-a.

Igazságszolgáltatásban dolgozóknak 1,0%-a.

(Ezek az adatok az országos átlagot mutatják, s nem a Szlovákia területére vonatkozó adatokat. Azonban Szlovákia területén sem volt annyival jobb a helyzet, hogy ezeket a százalékokat lényegesen befolyásolná. Ugyanis az uralkodó osztály a magyarosítás érdekében a nemzetiségi vidékeken igazgatási, bírósági és más értelmiségi posztokra lehetőleg magyar nemzetiségűeket állított.)

Ennél nagyobb számban engedték be őket az egyháziak közé. Az egyházi személyeknek már 4%-a volt szlovák nemzetiségű.

Jobb volt a helyzet (nem területileg elhatárolt, hanem nemzeti-ségi arányszámokban) az önálló iparcsok és kereskedők számát illetően: a segéd nélkül dolgozó szlovák kisiparosok aránya 8,7% volt, de az egy vagy egy segédnél több alkalmazottat foglalkoztatók aránya már csak 6,2, a kiskereskedők, szatócsok aránya pedig 5,8%. Hasonlóan kicsi volt a szlovák műszaki, kereskedelmi tisztviselők, művezetők, előmunkások száma. Ami azonban az iparendedély nélkül működő önálló kisiparosokat illeti, Jászi Oszkár adatai szerint a szlovák nemzetiségűek aránya 16,5% volt. Vagyis az iparendedélyek kiadásánál is szem előtt tartották a nemzetiségek visszaszorítását.

A szlovák nemzetiség kulturális elmaradottsága is az elnyomott

helyzetet tükrözte. Erre kitűnő példa az, hogy a szlovák lakosság körében az analfabéták száma kb. 10%-kal volt magasabb az országos átlagnál.

Ha megvizsgáljuk a szlovák anyanyelvű, teljesen szlovák környezetben élő, még magyarul ném tudó gyermekek tanulási lehetőségét saját anyanyelvükön, nem csodálkozhatunk ezen a helyzeten. A magyar uralkodó osztály iskolapolitikája ugyan nem érte el a kisebbségek teljes elnemzetietlenedését, azt azonban igen, hogy nagy volt az analfabéták száma. Az 1908—1909-es tanévben a magyar tannyelvű elemi iskolákban egy iskolára átlagosan 2 tanító jutott (ez is botrányosan kevés!), a szlovák tannyelvű iskolákban alig több egynél. (Természetesen a városokban jobb, falvakban rosszabb volt a helyzet.) Mindössze 467 szlovák tannyelvű elemi iskola állott 257.244 szlovák anyanyelvű gyermek részére. A szlovák tanítók száma is mindössze 672 volt. Természetesen az elemi iskolák túlszűfolttsága következtében nem ellenőrizték szigorúan, hogy a gyermekek járnak-e iskolába. Ez a helyzet azonban nem csupán a nagyarányú analfabétizmust eredményezte, hanem már zsenge korban nagy számban dobta a gyermekeket a munkaerőpiacra, a finánc-tőke és nagybirtokosok nem kis megelégedésére. Természetesen minél magasabb típusú iskoláról volt szó, annál kisebb volt a szlovák anyanyelvű tanulók arányszáma. (Nyolcosztályos iskolákban, a középiskolákban és egyetemeken.) A nyolcosztályos középiskolákban pl. a tanulóknak mindössze 0,9%-a volt szlovák nemzetiségű. (Országos arányszám.) [2].

A kapitalizmus »viszonylag békés« fejlődésének korszaka katonai és általános osztályszempontból messze volt az igazi békétől. »Ez a kor a fejlettebb országok lakosainak kilenctized része számára, a gyarmatok és elmaradott országok népességének százmilliói számára nem »békét« jelentett, hanem elnyomást, kinszenvedést és borzalmát, amely talán szörnyűbb volt azáltal, hogy »végnélküli borzalomnak látszott« — írta Lenin 1915-ben [3]. Az elmaradott országokban a tőkés elnyomást még súlyosabbá és elviselhetetlenebbé tették a feudális maradványok. Magyarország munkásosztályára a tőkés-félfeudális elnyomáson kívül az ország gazdasági-politikai függő helyzete is súlyosan nehezedett. A magyar burzsoázia kénytelen volt profitját az osztrák finánc-tőkével megosztani, s a feudalizmus ittmaradt figuráinak, a nagybirtokos arisztokráciának is juttatni kényszerült belőle.

Mindez természetesen, főként a munkásosztály vállára nehezedett; fokozott kizsákmányolását eredményezte. Ennek a helyzetnek az volt a következménye, hogy Magyarországon a munkások életszínvonala messze elmaradt a fejlettebb tőkés országok munkásainak életszínvonala mögött. Megmutatkozott a fokozott kizsákmányolás a bérek alacsony szintjében, a hosszúra nyújtott munkaidőben, a női- és gyermekmunka széleskörű alkalmazásában, a munkások kiszolgáltatottságában.

Magyarországon a nagyobb arányú iparosítás, Budapest kivételével, az ország északi és keleti részében, Szlovákiában és Erdélyben történt. E helyeken adva voltak a kedvező feltételek: a nyersanyag (vasérc, szén, fa, stb.) és az olcsó munkaerő. A szlovák parasztság is kiapadhatatlan forrása lett a munkásosztálynak, a parasztság differenciá-

lódása, a szegényparasztok elszegényedése és tönkremenése következtében. Az elnyomorodás oly méretű volt, hogy a fejlődő ipar sem tudott lépést tartani vele. Ez a reménytelen helyzet, s a vele együtt járó munkanélküliség adott nagy lendületet a kivándorlásnak. 1901—1905 között 85 000 ember vándorolt ki, s ezeknek 27%-a volt szlovák, az 1905—1910 között kivándoroltaknak pedig 19%-a. (Holott a lakosságnak csak 10%-a volt szlovák [4]. A lehető legolcsóbb munkáskéz így biztosítva volt. Ugyanakkor 1900-ban egyetlen szlovák tőkést sem mutattak ki a statisztikák, 15 év múlva is mindössze 12 szlovák részvénytársaságot találunk.

Magyarországon 1900-ban az iparban, bányászatban és a forgalomban foglalkoztatott

altisztek száma	32,472
segédmunkások és napszámosok száma	532,294
tanoncok száma	121,105
	<hr/>
összesen:	685,871 volt,

ezenkívül a »szolgák« száma a fenti területeken 111,611, s az iparban mellékesen bérmunkával 57,909 egyén foglalkozott.

(Mindezekon kívül a polgári és egyházi közszolgálat, a véderő különböző területein mint előmunkás és művezető, segédmunkás, napszámos, altiszt és szolga, 437,755 ember dolgozott [5].

A nagyipari munkásság száma megközelítően 320,000 volt, vagyis az ipari munkásságnak kb. 45%-a [6].

Szlovákia területén az iparban és bányászatban foglalkoztatottak száma ugyanebben az évben:

a tulajdonképpeni iparban:	
művezető, előmunkás és altiszt	2,640
segédmunkás, napszámos, tanonc, szolga	99,601
bányászatban	12,151
	<hr/>
összesen	115,392

Vándoriparral, házi- és népiiparral pedig 3502 ember foglalkozott.

Magyarországon 2251 húsznál több munkást foglalkoztató ipari vállalat működött. Ebből Nagybudapesten összpontosult 31,3% (705), Szlovákia területén pedig 20,1% (ezen belül az 500 munkásnál többet foglalkoztató üzemek 21%-a). A nagyipari munkásságnak 27,4%-a dolgozott Nagybudapest területén, Szlovákia területén 20,7% [7]. Ez azt jelenti, hogy a nagyiparnak és a nagyipari munkásságnak (ipari és bányászati üzemek) nem jelentéktelen része volt található Szlovákia területén. A szlovák burzsoázia azonban lemaradt, nem részesedett »arányosan« a tőkéből és a profitból. Az ipari részvénytársaságok tulajdonosai nemzetiségi megoszlásának kimutatása szerint a részvénytársaságoknak mindössze 0,9%-a, az össz ipari tőkének pedig csupán 0,3%-a található

a szlovák burzsoázia tulajdonában [8]. A magyar uralkodóosztály és az osztrák burzsoázia minden erővel gátolta a konkurens nemzetiségi tőkésék megerősödését, akadályozta őket vállalatok alapításában. Számtalan eset fordult elő, hogy a hatóságok valamely ürüggyel megtagadták a szlovák tőkésék vállalatalapítási engedélyének kiadását, de ugyanott és ugyanolyan körülmények között magyar, osztrák, német tőkésék minden nehézség nélkül megkapták. A külföldi, főleg a német érdekeltség néhány iparágban igen jelentős volt Szlovákia területén (fa, bőr, gép, stb.). A szlovák burzsoáziának ez a háttérbe szorítása okozta elsősorban önállósodási törekvésüket.

A nemzetiségi elnyomás természetesen kihatással volt a szlovák munkásság helyzetére. A finánc-tőke részéről történő kizsákmányoláson kívül nemzetiségi elnyomás is sújtotta. Fokozta a kiszolgáltatottságukat, ami a profit növelésének fontos forrását képezte, a burzsoázia pedig élt is ezzel a lehetőséggel. Az ipar terjeszkedését nemzetiségi területeken mindezen felül az uralkodó osztály az erőszakos magyarosításra is felhasználta. A fokozottabb kizsákmányolás nemcsak területileg jelentkezett, hanem az ország belsejébe, leginkább Budapestre vándorolt szlovák munkásság esetében is.

A munkabérek és munkaidő

Magyarország egyik szomorú nevezetessége volt az alacsony munkabér, a termelés minden ágában. Ebben is visszatükröződött ipari elmaradottsága, és gazdasági, politikai függő helyzete. A magyarországi tőkésék a munkabérek leszorításával igyekeztek fenntartani profitjukat a fejlettebb technikával és olcsóbban termelő nyugati konkurenciával szemben.

A ténylegesen kifizetett bérekre vonatkozóan túl kevés adattal rendelkezünk ahhoz, hogy pontos képet kaphassunk. Ám az elszigetelt adatokból feltétlenül következtethetünk arra, hogy lényeges különbség volt a statisztikában és egyes szerzők által közölt átlagbérek, illetve a munkásoknak kifizetett bérek között.

Szádeczky Kardoss Tibornak a hivatalos statisztikákon alapuló összeállítása [9] 1901-ben:

a férfi munkások	18,8 ⁰ / ₀ -ának	heti átlagbére	10,—	Korona alatt volt
	24 ⁰ / ₀ -ának		10,—	14,— K.
	26,2 ⁰ / ₀ -ának		14,—	20,— K.
	26 ⁰ / ₀ -ának		20,—	40,— K.
a női munkások	60,7 ⁰ / ₀ -ának	—, —	10,—	K. alatt
	21,9 ⁰ / ₀ -ának		10,—	14,— K.
	6,8 ⁰ / ₀ -ának		14,—	20,— K.
	0,8 ⁰ / ₀ -ának		20,—	40,— K.

Ugyanezen szerzőnek egy másik kimutatása is ezt a képet mutatja, az átlagos heti bért, minden kategóriát figyelembe véve különböző

években, a következő összegekben állapította meg (az egész ország területére vonatkozóan):

1901-ben	15,50 Korona
1906-ban	17,10 Korona
1910-ben	18,80 Korona

A bérek ugyan 21,3 százalékos emelkedést mutatnak, a reálbérek mégis csökkentek azért, mert az iparcikkek ára 30—35 százalékkal, a mezőgazdasági termékek ára kb. 40 százalékkal emelkedett. Különösen az élelmiszerek megdrágulása volt súlyos. Például: 1901—1910 között

a tej ára	24	‰-kal
a kenyér ára	31	„-
a sertéshús (II. rendű)	66,6	„-
szalonna ára	71	„-
borjúhús (eleje)	79	„-

emelkedett, a névleges bérek pedig mindössze 21,3 százalékkal [10].

A bérekre vonatkozó fenti adatok (s általában a korabeli statisztikai adatok) nem tükrözik a valóságos helyzetet. Reálisabb képet fest Garbainak a képviselőház elnökéhez intézett memoranduma [11]. A Szociáldemokrata Párt e memoranduma szerint a felnőtt férfi munkások heti átlagkeresete 13,— Korona, a női munkásoké ennek csupán fele, vagyis 6,50 Korona. Ezek az adatok minden valószínűség szerint a ténylegesen kifizetett bérekre vonatkoznak.

Mi volt a helyzet Szlovákia területén? A nemzetiségi elnyomás a bérek terén is megmutatkozott; Szlovákia területén — általában — a munkabérek az országos átlag alatt maradtak. A nemzetiségi elnyomás nagyobb lehetőséget biztosított a kizsákmányoláshoz, a közigazgatási, bírói, ipari hatóságok fokozottabb erővel támogatták a finánciókét a nemzetiségi munkásokkal szemben, a tőkés mindig számíthatott a hatóságok és a kormány elnézésére. (Természetesen helytelen e megállapításokat úgy értelmezni, mintha a magyar anyanyelvű munkássággal kíméletesen bántak volna!) Hozzájárult a bérek alacsonyabb színvonalának kialakulásához a jelentősen nagyobb munkaerő-kínálat. Az északi hegyvidéknek mezőgazdálkodásra kevésbé alkalmas földje viszonylag jóval kevesebb népességnek nyújtott megélhetést, mint az ország mezőgazdasági területei. A »fölség« az iparban igyekezett elhelyezkedni. A munkaerőfölséget azonban a fejlődő ipar nem tudta felvenni, s megindult a nagyarányú kivándorlás. Meg kell említeni még, hogy Szlovákia területén a munkásszervezetek (Sz. D. P. helyi szervei, szakmai szervezetek) viszonylag kevés vállalatot és munkást foglaltak magukba. A tőkésék minden hatósági támogatást megkaptak, hogy gátat emeljenek a munkásság szervezkedése elé. Nem volt ritka eset az, hogy a szervezkedéssel gyanúsított munkások leveleit a tőkés bontotta fel elsőnek, s az is előfordult, hogy a szervezkedésre buzdító munkásokat hatóságilag kitoloncolták, vagy kitiltották a helyséből.

Az iparfelügyelők jelentései — a bérekre vonatkozóan — a név-

leges béreket, s nem a ténylegesen kifizetett béreket tartalmazzák. Nem szerepelnek bennük a különféle jogcímeken levont összegek. A pozsonyi kerület iparfelügyelőjének jelentése szerint az általa megvizsgált, állami adókedvezményben részesített vállalatoknál az évi átlagbér

1902-ben	686,40 Korona
1905-ben	668,— Korona

Ez pedig ötvenkét munkahetet számítva heti 13,20, ill. 12,80 korona bérnek felel meg [12] Mivel ezek az átlagbérek a nominál-béreket jelentik, a munkások átlagkeresete a pozsonyi kerületben is alacsonyabb lehetett 1—3 koronával a Garbai által említett 13,— koronás hetibérenél (holott Pozsonyban viszonylag magasabbak voltak a bérek, mint más vidéki centrumokban.). Ezt a megállapítást számos adat támasztja alá.

A besztercebányai székgyárban a napibér 1906-ban 1—3 korona között volt [13] Kremnicán az állami bányákban a napibér 50 és 60 fillér [14], Brezován az állami üzemben »egész havi állati munka után« 50,— koronát fizettek [15], Dévényújfalún a téglagyárban 1907-ben a napi bér 90 fillér—2,20 korona között változott (heti 5,40—13,20) [16] A gácsi posztógyárban 1908-ban a munkások béremelést követeltek: szakmunkások napi 2,40 koronát kapjanak, a többi (vagyis nagyrészüket) legalább heti 10,— koronát, a követelés teljesítését azonban nem sikerült elérniük [17]. A pozsonyi lakatosok a segédmunkások órabérét 20—30, segédekét 36—40, előmunkásokét 40—60 fillérben állapították meg, de a mester döntötte el, kit melyik kategóriába soroljon, ez pedig tág lehetőséget nyújtott arra, hogy legtöbbször a legalacsonyabb bérkategóriába helyezték [18]. A Kassai Munkás kimutatása szerint Korompán 1909-ben egy munkás 28 munkanapos hónap után 112,— koronát keresett, de ebből is 14-féle címen eszközöltek levonást úgy, hogy a bér kb. felére olvadt.

Az első világháború előtti években sem tapasztalható emelkedés. Rózsahegyen a textilfestő műhelyekben 0,6—1,2 korona a napibér, Sóbányán 12 órás munkanap mellett, vasárnapi munkaszünet nélkül, 40—60 korona havonta a bér [19] A kassai Haltenberger kelmefestő és vegytisztítógyárban a munkásnők napi keresete 80 fillér, ugyancsak Kassán a Franck-gyárban 12 órás munkaidő mellett a többség 60 fillért, nagyon kevesen pedig 1,20 koronát kerestek [20]. Körmöcbányán sem volt jobb a helyzet. Az aranybányában 0,60—1,20 korona a napibér, a pénzverdében a munkásnők napi 70—80 fillért, a férfiak havi 40—50 koronát kaptak [21]. Luciabányán a munkásnők napi 1,— koronát, a gyerekek 30 fillért kerestek 12 órás, nehéz munkával [22].

A fenti adatok alapján végzett számítások, (amelyek korántsem hajszálpontosak, de megközelítik a valóságot) azt mutatják, hogy nagyon ritkán érik el a statisztikában közzétett átlagbéreket. Többségükben csak a felét, jobbik esetben kétharmadát. Kivételesen, nyilvánvalóan csak művezetők és magas képzettségű szakmunkások esetében érik el a hivatalos átlagot. De alatta maradnak a Sz. D. P. 13,— koronás hetibér-átlagának is.

Igen sok helyen, annak ellenére, hogy törvény tiltotta [23], a tőkés-

sek saját élelmiszerüzletet is fenntartottak telepükön. Itt a munkások olcsóbban ugyan nem, de részletre és rosszabb minőséget vásárolhattak. Ezzel a tőkés a kereskedői hasznot is zsebrevágta, a munkást pedig az eladósodás révén szinte rabszolgává tette. Luciabányán a bányatársaság pl. a keresetet a tagsági könyvbe írta, s e könyvvel vásárolhattak a társaság boltjában [24], vagyis pénzt nem adott a munkások kezébe. Ez szemléltető bizonyítéka annak, milyen nagy különbség volt a névlegesen és a ténylegesen kifizetett bérek között. E példában a nagy- és kiskereskedői ár közötti különbséget is le kell számítani a tőkés javára. De közöl az említett újság névszerinti példákat is: a selmecbányai kohókban és bányákban az átlagos napi kereset 1,05 korona, ritkán 2,— korona. Pl. Hracki István egyik hónapban 38,88 koronát keresett, de a levonások után: (társláda 2,34, előleg 9,—, liszt az üzem boltjában: 26,65, zenepénz 0,05 K) kézhezkapott 84 fillért egy havi munkabéréként. Brtoš Mihály 18 évi munka utáni bányaácsként napi 90 fillért keresett, Kovacsik Ján az egyik hónapban 55,64 koronát keresett, de... (levonás a társládába 3,34, előleg 20,—, adósság 4,—, liszt 26,72, zenepénz 1,50, vagyis 55,56 korona) csak 8 fillért kapott kézhez. Az ilyen esetek nem voltak elszigetelt jelenségek, hanem általánosak, a rabszolgaságig menő kizsákmányolás mutatói [25]

Bár a munkásság, főleg 1906, 1907-ben, szervezett harcok eredményeként sok helyen vívott ki béremelést (Liptószentmiklós, Nagybittse, Nagyszombat, Zsolna, Pozsony, Vinkóc, Hólak, stb.), mégis az eredmény viszonylag csak a munkásság kis körére terjedt ki; így lényeges javulást nem eredményezett. A bérharcok éppen a legnagyobb üzemekben végződtek sikertelenül, ahol a javulás jelentősebb tömegeket érintett volna.

*

»... a munkanapnak mint olyannak, nincsenek állandó határai. A tőke állandó tendenciája az, hogy a munkanapot a fizikailag lehetséges végső határig kiterjessze, mert ugyanolyan fokban nő majd a munkatöbblet és ennek következtében a belőle fakadó haszon. Mennél inkább sikerül a tőkének a munkanapot meghosszabbítani, annál nagyobb ez a munkamennyiség, melyet más emberek munkájából eltulajdoníthat« [26], — írta Marx.

A magyar ipartörvények nem határozták meg a munkások munkaidejét, nehogy korlátozzák az »egyéni szabadságot«, vagyis kiszolgáltatták a munkás idejét a tőkésnek. Természetesen a burzsoázia élt is a lehetőséggel, hogy minél több haszonra tehessen szert. Különösen azokban az iparágakban figyelhető meg a hosszú munkaidő, ahol a technikai felszerelés korszerűtlen, a konkurrencia erős volt. Sok esetben a munkás napjának oly nagy részét vették igénybe, hogy a szabadidő a legminimálisabb életfunkciók teljesítésére sem volt elegendő. Holott »Az idő az a tér, amelyben az emberi fejlődés végbemegy. Az olyan ember, akinek nem áll szabadidő-rendelkezésre, akinek egész életét az alvás, étkezés, stb. tisztán fizikai megszakításaitól eltekintve, a tőkés számára teljesített munka veszi igénybe, az ilyen ember kevesebb, mint az igavonó barom, testileg megtört, szellemileg leigázott gép csupán, amely idegen gazdagsáért termel« [27].

A magyar törvényhozás csak 1891-ben (XIII. tc.) rendelte el a vasárnapi és az augusztus 20-i munkaszünetet az iparban, de a kereskedelmi miniszter ez alól is felmentést adhatott. A tőkésék természetesen éltek is a lehetőséggel. A nők munkaidejét sem korlátozták a törvények. A II. Internacionálé 1889. évi párizsi kongresszusa határozatot hozott a nők és gyermekek éjjeli munkájának betiltásáról, az egyenlő bérezésről, stb. E határozat magyarországi visszhangja a tőkésék körében kedvezőtlen volt. »Elvben« helyeselték, de hozzátették, hogy a »gyakorlatban megvalósíthatatlan,« sőt, »... maguknak az iparos munkásoknak existenciája ellen intézett merénylet« lenne [28].

A statisztikai adatok szerint 1901-ben télen 21, nyáron 165 üzemben volt 12 órán felül a munkaidő; 1512, ill. 1853 üzemben 10—12 óra, 583, ill. 293 üzemben 8—9,5 óra, 62 üzemben (télen) 8 óránál kevesebb [29]. Az 1905—7-es harcok során a munkásság elért ugyan munkaidőcsökkentést, de korántsem jelentőset. 1901-ben az üzemeknek kb. 70%-ában, nyáron jóval több üzemben (kb. 90%) 10 óra felett volt a munkaidő, 1908-ban a munkások 67,8, ill. nyáron 75,9%-ának volt több 10 óránál a munkaideje [30].

Szlovákia területén a munkaidőre nézve is érvényesek azok a megállapítások, hogy a nemzetiségi elnyomás, a nagyobb mérvű »fölösleges« munkaerő, a kisebb arányú szervezettség tágabb lehetőséget biztosított a tőkésék számára a munkanap megnyújtásához, a vasár- és ünnepnap munkaszünet mellőzéséhez. Liptószentmiklóson az építőmunkások munkaidejét nem állapították meg [31], Dévényújfalun a téglagyárban napkeltétől napnyugtáig tart [32], a füleki zománcárugyárban reggel 6-tól este 8-ig, Stupaván hajnali 3, ill. 4 órától késő estig [33]. Az 1912-es évben a legtöbb helyen a munkaszünetek levonásával a munkaidő 11—13 óra [34]. A munkaszüneti napok mellőzése különösen a vas- és fémipari, de egyéb üzemekre is jellemző. Korompán, Brezován, Nyustyán, Likéren, Rakottyánban stb. sem vasárnap, sem ünnepnap nincs pihenő [35]. Vagyis a kereskedelmi miniszter bőségesen élt az 1891. XIII. tc.-ben biztosított jogaival.

A munkásviszonyok és az egészségügyi helyzet

A munkások egészségügyi viszonyai a kapitalista társadalomban fokozatosan romlottak. A hiányos táplálkozás, a pihenés hiánya, a rossz lakásviszonyok, a gyermekkortól végzett megerőltető munka, az egyes iparágakban jelentkező sajátos »szakmai« betegségek (tuberkulózis és más légzőszervi megbetegedések a cukor-, textil-, juta-, hajlított bútort-, stb. gyárakban, ólommérgezés a nyomdászoknál, foszformérgezés a gyufagyárakban, vérszegénység a bőriparban, stb.) nemzedékről nemzedékre sújtották a munkásosztályt. Elsősorban a munkásnőket, akiknek gyengébb szervezete kevésbé bírta a megerőltető munkát, nem is beszélve a napi 10—14 órás munkát követő családi gondokról. Ez vezetett odáig, hogy 1911-ben a gyári munkások átlagos életkora 36 év, a munkásnőké 29 év lett, még a napszámosoké is magasabb volt (43, ill. 39 év). A csesemőhalandóság is rendkívül nagy méreteket öltött, valamint az 5 éves

kora előtt elhunyt gyermekek halálozási aránya is: a csecsemők 20,6%-a halt meg 1 éves kora előtt 1906—1910-ben, ötéves kor előtt pedig elhunyt a gyermekek 30,6%-a [36].

Magyarország orvosi ellátottsága a századforduló után is rendkívül rossz volt, egy orvosra 125 km²-es körzet (országos átlagban) és 4500 ember jutott. Figyelembe kell venni azonban, hogy az orvosok jelentős része néhány nagyvárosban összpontosult, így vidéken sokkal súlyosabb volt a helyzet. A hegyes vidékek lényegesen jobban el voltak hanyagolva, itt az egészségügyi viszonyok is rosszabbak voltak. A »magyar betegség«, a tüdőbaj éppen az északi, szlováklakta megyékben szedte legtöbb áldozatát (Árva, Trencsén, Túróc, Zólyom, Liptó, Szepes, Sáros, Pozsony, Nyitra, Abaúj, Zemplén, Gömör, Hont, Nógrád). A felsorolt megyékben havonta összesen és átlagosan 770 ember halt meg tüdőbajban. Meg kell említeni, hogy a szlovák nemzetiségű orvosok száma az összesnek csupán 0,8 százalékát tette ki, a gyógyszerészeké 0,7 százalékát.

Azok a munkáslakások, ahol a munkások gyáron kívüli élete zajlott le, ahol fáradalmaikat kellett volna kipihenniök, ma már elképzelhetetlenek. Az iparfelügyelőknek erre vonatkozó megállapításai szűkszavúak és »finomak«, de legalább ilyen formában kénytelenek feltárni az állapotokat. A pozsonyi kerület felügyelője 1910-ben 23 gyár munkáslakásairól állapította meg, hogy egészségtelenek. Ezek közül 15 téglagyár, ahol a lakások nincsenek padozva, szennyesek és fertőzöttek, a járványok idején állandó a veszély [37]. A rózsahegy-i vas- és textilüzemekből 1912-ben hetenként 20—30 munkás szökött meg az alacsony bér, az erőszak, valamint az elviselhetetlen lakáskörülmények miatt. A Kassai Munkás leír egy ilyen rózsahegy-i, munkáslakásnak nevezett barakot, ahol egy 10x3,5x1,2 öl nagyságú helyiségben 40 ember volt összezsúfolva, férfiak és asszonyok, fiúk és lányok vegyesen [38]. De Szlovákia más részein sem voltak különbek a viszonyok. Luciabányán pl. 4 munkás aludt egy priccsen, s a helyiségben férfiakat és nőket szintén vegyesen helyezték el; általában 16-an laktak egy 4x5 méteres helyiségben. Ráadásul a »szállásért« havi koronát is fizettek [39].

A tőkésék a rendelkezésükre álló eszközöket sem tartották elegendőnek (hatósági támogatás, kizárás stb.) arra, hogy a munkásokat féken tartásák, s a szörnyű állapotokat rájuk kényszerítsék. Részben egyházi segédletet vettek igénybe — elsősorban a munkásnőkkel szemben —, ott, ahol nagyobb számú egyházi személy állott rendelkezésükre. Kassán pl. az 1320 dohánygyári munkásnőt szinte teljesen kezükben tartották a domonkosok, jelentős részüket ún. harmadrendű nővérnek szervezték be. Anyagi hasznuk is volt ebből, mert a harmadrendű nővérek havi 60 fillért fizettek a domonkosoknak [40].

Selmechányán és környékén a tőkésék cenzúrárt alkalmaztak, hogy minden »felforgató« eszmét távoltartsanak a munkásoktól. Nemcsak a szocialista vagy más radikálisabb sajtótermékeket tiltották ki, hanem a cenzúrárt kiterjesztették a magánlevelezésre is, s a gyanús levelekről másolatot készítettek [41]. Rózsahegy-ről a szolgabíró családostól kitoloncoltatta azokat a munkásokat, akikről kiderült, hogy bármilyen funkciót viseltek munkásszervezetekben [42]. A Liptó megyei, (de más határmenti megyében is megtették) vállalkozó idegenből, elsősorban Morvából ho-

zott be munkásokat. E szerencsétlenek, akik illegálisan tartózkodtak az országban, teljesen ki voltak szolgáltatva a tőkésnek, s még olyan értelemben is »hasznot hoztak«, hogy nem jelentették be őket a betegségyőzőbe. Am ha szerencsétlenség érte az ilyen munkást, sorsára hagyták [43].

Ilyen körülmények között nem csodálható, hogy rendkívül magas volt a megbetegedések száma. 1912-ben Szlovákia 24 nagyobb városát és helységét véve figyelembe, 46,146 keresetképtelenséggel járó megbetegedés történt [44]. A rózsahegyi papírgyárban pl. az egészségvédelmi berendezések hiánya miatt 780 munkás között három hónap alatt 492 megbetegedés történt. Ugyancsak e város textil- és festőműhelyeiben egyetlen alkalommal 172 fekvő, és 480 járóbetegét találtak [45].

Az iparfelügyelők által történt felülvizsgálatok, és az általuk tett egészségügyi intézkedések adatai azt a megállapítást vonják maguk után, hogy a nemzetiségi területeken tartották be a tőkésék a legkevésbé az ipartörvények egészségvédelemre vonatkozó paragrafusait. A gyárvizsgálatok alkalmával az iparfelügyelők által tett egészségügyi intézkedések számdatainak vizsgálata is erre mutat.

Az iparfelügyelők 1905-ben összesen 6565 üzemet vizsgáltak meg az országban, s a megvizsgált üzemekben összesen 2246 egészségügyi intézkedést foganatosítottak. Az intézkedéseknek egy megvizsgált üzemre eső átlaga 0,3. Ebből az ország északi kerületeiben 1515 üzemet vizsgáltak meg, s 629 intézkedést hoztak, vagyis az egy megvizsgált üzemre eső intézkedések átlaga 0,41 volt. Magyarország egyéb területein (hasonló számú megvizsgált üzemet véve alapul) — Erdély kivételével — a megvizsgált 1575 üzemben 320 egészségügyi intézkedés történt, vagyis az egy megvizsgált üzemre eső intézkedések átlaga 0,2. (Megjegyzendő, hogy Erdélyben ugyancsak 0,4 volt az átlag) [46]. 1910-re sem változott az arány:

Terület	Megvizsgált üzemek száma	Egészségügyi intézkedések száma	Egy üzemre eső átlag
Szlovákia területére eső kerületek	1737	761	0,43
Budapest, Budapest-vidék, Győr	1860	589	0,31

Különösen néhány iparágban mutatkoztak az egészségvédelem terén nagy hiányosságok: a kő-föld-agyagiparban, üvegiparban, vegyiparban, papíriparban, bőriparban, textiliparban, faiparban, nyomdaiparban. Ezekhez az iparágakhoz tartozó üzemeknek több mint 50 százalékában volt szükség beavatkozásra [47].

A hatósági intézkedések többnyire papíron maradtak, senki sem szorgalmazta a végrehajtást. A törvényben előírt pénzbüntetést vagy egyáltalán nem szabták ki, vagy haladékot kapott a tulajdonos (vagyis

újabb és újabb haladékok) a hiányosságok pótlására. A hozott intézkedések végrehajtására leginkább csak akkor került sor, ha a hiányok súlyos és tömeges megbetegedésre vezettek. (Például, mikor egy pozsonyi bőrgyárban az árnyékszék tisztátalansága és fertőzöttsége következtében belélegzés útján több súlyos mérgezés történt 1910-ben.) Olyan »jelentéktelen« dolgokkal, mint az, hogy az egyik agyagárugyár falai koromfeketék és ragadósak voltak, (mert 40 éve nem tisztították és megszelték) a tőkés nem zavartatta magát [48]. Bizonyítja a hatóságok és gyárosok nemtörődömségét, hogy a következő években alig csökkent a buzgó iparfelügyelők intézkedéseinek száma. 1914-ben az északi részen a megvizsgált üzemek 43,8%-ában volt szükség intézkedésre (üzemenként 0,43), Budapesten, Budapest vidékén és Debrecenben az üzemek 26,1%-ában (üzemenként 0,26) [49]. Ha az iparfelügyelők által kimutatott összes szabálytalanságokat — nem csupán az egészségügyieket — vesszük figyelembe, még nagyobb különbség mutatkozik az északi megyék és ipari kerületeik rovására. A már említett 1910-es iparfelügyeleti tevékenységről szóló közlemény adatai szerint az összes intézkedéseket figyelembe véve, az északi részen minden üzemben, Budapest, Budapestvidék és Győr kerületeiben lévő üzemeknek több mint felében találtak jelentősebb szabálytalanságokat. Különösen a pozsonyi, losonci, iglói, és a trencsényi kerületben voltak súlyosak az állapotok.

Terület	Megvizsgált üzemek száma	Szabálytalanságok száma	Egy üzemre eső átlag
Szlovákia területére eső kerületek	1.834	1.873	1.02
Budapest, Budapestvidék és Győr, valamint kerületeik	1.860	1.159	0.62

1914-ben olyképpen módosult a helyzet, hogy az északon megvizsgált üzemeknek csak 60 százalékában találtak a felügyelők szabálytalanságot, de a szabálytalanságoknak egy üzemre eső átlaga minden megvizsgált üzemre figyelembe véve, üzemenként 1,8-ra szökkent, a kifogásolt vállalatoknál 3,06-ra. Hasonló irányú növekedés volt tapasztalható az ország más részein is. Most is a trencsényi, a kassai, a pozsonyi, a losonci, a besztercebányai és a nyitrai kerületben volt a legsúlyosabb a helyzet:

Terület	Megvizsgált üzemek	Kifogásolt üzemek	A talált szabálytalanságok száma	Egy üzemre eső átlag	Egy kifogásolt üzemre eső átlag
Szlovákia területére eső kerületek	1.541	926 (60%)	2.840	1.84	3.06
Budapest, Budapestvidék	1.489	584 (39%)	1.431	0.96	2.4
Győr, Kaposvár, Pécs kerületei	580	268 (46%)	780	1.34	2.9

(Meg kell jegyezni, hogy 1914-ben a miskolci, szolnoki, debreceni, szegedi, nyíregyházi kerületben már ugyanolyan rossz volt a helyzet, mint északon, e területek egyébként, Miskolc kivételével, ipari szempontból lényegesen elmaradtak.) [50]

A kifogásolt hiányok minden említett vizsgálat alkalmával, elsősorban egészségügyi jellegűek voltak: elsősegély nyújtáshoz szükséges anyagok hiánya, tisztátalan, zsúfolt és egészségtelen munkahelyek; por-elszívás hiánya, elégtelen légtér és baleset veszélye. Tehát elsősorban ipar egészségügyi szabálytalanságok voltak, másodsorban a munkásokra, harmadsorban fiatalok számára szabálytalan alkalmazására vonatkoztak.

Az első világháború éveinek helyzetéről csak gyér adatok vannak. Részben azért, mert az iparfelügyelők száma erősen megcsappant, főként pedig azért, mert sok gyár áttérve haditermelésre, bezárta kapuit a felügyelők előtt. Az utolsó felmérés 1915-ben történt, s csak a korábbi években vizsgált üzemek $\frac{1}{3}$ -ra terjedt ki, 1916-tól megszűnt. Az 1915-ös gyér adatokkal nem érdemes foglalkozni, de ezekből is levonható az a korábbi megállapítás, hogy az északi, vagyis a többségben szlováklakta területeken a munkásság egészségügyi viszonyai általában életkörülményei rosszabbak voltak. A háború idején egyébként a kormány vajmi keveset gondolt az egészségvédelemre. Ezt maga is bizonyította, amikor tevékenységéről szóló jelentésében beismerte, hogy a betegápolásra 1915—18-ban semilyen hitelkeretet nem biztosítottak az állami költségvetésben; szünetelt a tuberkulózis elleni küzdelem is. Az orvosok jelentős része bevonult, a tüdőbeteg gondozó intézetek legnagyobb része beszüntette működését [51].

*

Nem volt jobb a helyzet olyan intézmények terén sem, amelyek a munkások gyógyítását és kulturális fejlődését voltak hivatva szolgálni; Orvosi rendelés, iskola, óvoda a munkások kis részének állott rendelkezésére. A besztercebányai kerületben 1910-ben orvos csak a munkások 33%-ának, kórház, ambulancia 30, iskola 32, óvoda pedig a munkások 2%-ának állott rendelkezésére [52]. 1914-ben az északi kerületekben 104, 1915-ben 74 telepen volt mindössze orvosi rendelés, 35 telepen iskola

és egy, ill. két telepen óvoda. E téren is Igló, Pozsony, Losonc, Trencsén, Nyitra kerülete állott a legrosszabbul [53]. A három legnagyobb kerületben (Besztercebánya, Kassa, Pozsony) mindössze 28 étkezőhelyiséget mutattak ki, fürdő helyiség pedig mindössze 18 telepen állott a munkások rendelkezésére [54].

A felnőtt munkások művelődési viszonyai is rendkívül korlátozottak voltak. 1915-ben könyvtár csak 8 telepen volt található Szlovákia legnagyobb helységeiben (Eperjes, Igló, Kassa, Liptószentmiklós, Nyitra, Pozsony, Trencsén, Turócszentmárton) a munkásszervezetekben összesen 11,110 könyv állott rendelkezésükre, ezek között is mindössze 283 db a szlovák, vagy cseh nyelvű [55]. A háború ideje alatt pedig még a csekélyszámú, nem sokat jelentős munkásjóléti intézmények nagyrészét is megszüntették.

A munkások nem csupán a betegségek, a megerőltetés, az éhség okozta lassú sorvadásnak voltak kitéve, hanem igen gyakran veszélyben forgott életük, napi állandó munkájuk során, a balesetvédelmi berendezések elégtelensége következtében. Az 1884. év XVII. tc. ugyan előírta (114. §), hogy »Minden gyáros köteles gyárában saját költségén mindazt létesíteni és fenntartani, ami tekintettel az iparüzem és telep minőségére, a munkások életének és egészségének lehető biztosítására szolgál.« Amelyik gyáros azt elmulasztja, az 1893. XXVIII. tc. 37. § értelmében 100.— forintig, ha ebből testi sértés is származik 300.— forintig terjedő büntetésre ítélték. Nem sokra taksálták a munkás épségét és életét. De még 300.— forintnál is kevesebbre, hiszen a balesetknél, azoknál is, amelyek halállal végződtek, nagyon ritkán állapították meg a tőkés felelősségét. A vizsgáló szervek és hatóságok rendszerint a munkás vigyázatlanságával, nemtörődömségével indokolták a baleseteket. A tőkésék saját társadalmuk, saját államhatalmi szerveik védelmét és támogatását élvezték, ezért nem sokat törődtek a munkásvédelemmel, a baleseteket meggátoló védőeszközök felszerelésével. A munkás olcsó volt, a védőberendezés költséges, a konkurrencia erős, így a hanyagsággal is jövedelmüket növelték. S ha netalán mégis pénzbüntetésre ítélték baleset miatt, ez még mindig olcsóbb volt számukra, mint a védőberendezések felszerelése.

Az iparfelügyelők is elsősorban a munkásokat tették felelőssé a balesetekért, holott az ő feladatuk a törvényben megszabott védelmi intézkedések ellenőrzése volt. Az iglói kerület felügyelője így írt a sok baleset láttára: »Szinte elképzelhetetlen, hogy ekkora gondatlansággal lehet dolgozni. Számos munkabíró ember pusztul el éveken át — többnyire családoso — ily alkalmakkor, mikor pedig egy kis elővigyázattal a baj megelőzhető lett volna.« [56] Vagyis nem az a baj elsősorban, hogy nincs kellő védőberendezés, hanem az, hogy a munkások nem vigyáznak magukra, felelőtlenül keresik a balesetet, a megnyomorodást, a halált. Előfordult ugyan az is, hogy nem feltétlenül a munkások »felelőtlenységével« indokolták a baleseteket, de még mindig nem a tőkés az oka. Közben van még egy villámhárító. A pozsonyi kerület felügyelője a textilüzemekben előforduló balesetekért a munkások elmarasztalása mellett a művezetőket tette felelőssé, mert nem oktatták ki a munkásokat a balesetvédelemre. Ez már közelebb jár az igazsághoz. A meg-

felelő oktatás valóban nagyon ritkán történt meg. Azonban csak elvétve akadt olyan, hogy a munkaadókat vádolták hanyagsággal. Pl. ugyan-csak a pozsonyi kerületben az építőiparban, ahol a vállalkozók soha-sem ellenőrizték az állványzatot [57].

Az iparfelügyelők jelentéseit és adatait vizsgálva ismét arra a meg-állapításra kell jutnunk, hogy Magyarországon a munkások épsége és élete Szlovákia területén rendkívül olcsó volt, ezeken a részeken for-dították a legkevesebb gondot a balesetvédelemre, itt találták a legtöbb szabálytalanságot, a legtöbb balesetet. A kassai kerületben az 1900-as évben 1267 baleset történt:

könnyű kimenetelű	690
súlyos „	551
halálos „	26

Az ipolysági kerületben (az ipartelepek túlnyomó többsége Szlo-vákia területén volt) a megvizsgált üzemek 45,28%-ában látták szük-ségesnek az iparfelügyelők intézkedéseket tenni a munkások testi ép-ségének védelmére [58]. A helyzetet 1915-ben világosan mutatja az, hogy az északi kerületekben egy üzemben átlagosan 1,23 balesetvédelmi szabálytalanságot találtak, az ország többi részén ennek felét vagy még kevesebbet. A helyzetet az alábbi táblázat világítja meg [59].

Térület	Megvizsgált üzemek száma	Balesetvédelmi szabálytalanságok száma	Egy üzemre eső átlag
Budapest, Budapest-vidék	661	271	0.4
Erdélyi kerületek: (Nagyvárad, Kolozsvár, Arad, Brassó, Dés, Lugos, Marosvásárhely, Nagyszében, Temesvár, Segesvár)	846	484	0.56
Az ország belső kerületei: (Debrecen, Gyula, Miskolc, Nyíregyháza, Szeged, Szolnok, Győr, Kaposvár, Sopron, Székesfehérvár)	1.329	806	0.6
Északi kerületek: (Kassa, Pozsony, Besztercebánya, Igló, Ipolyság, Losonc, Nyitra, Trencsén, Sátoraljaújhely, Komárom)	598	740	1.23

Kétségtelen, hogy a szlovák nemzetiségi vidéken, amely az ország egyik legfejlettebb ipari területe volt, természetesen csak Magyarországi ipari fejlettségéhez viszonyítva, a balesetvédelem elhanyagolása következtében a balesetek száma az egész országban a legmagasabb volt. A szlovák munkás volt a legolcsóbb árucikk, a tőkésnek leginkább kiszolgáltatott pária. Ismét hangsúlyozni kell, hogy ez nem a magyar és szlovák munkások közötti szakadékot jelenti, nem választóvonalat, hanem csupán a legsúlyosabb kizsákmányoláson belül — amely az ország minden munkását érintette —, némi fokozati különbséget. E különbségnek a helyi okokon kívül a tőkés és nagybirtokos uralkodó osztálynak a magyar faj felsőbbrendűségét hirdető s erőszakos magyarosítást célzó politikája volt az oka. Valószínű az is, hogy szembe akarta állítani a magyar és szlovák munkásokat *divide et impera* elve alapján, hogy a nemzetiségek szerint szétszakított munkásosztály annál könnyebben elnyomhassa és kizsákmányolhassa.

Az iparfelügyelők minden jelentése, a munkássajtó tele van balesetekről szóló jelentésekkel, amelyek egyben megvilágítják a tőkésnek hihetetlen nemtörődömségét is. Oly egyszerű és természetesnek tűnő védőfelszerelés is hiányzott a legtöbb üzemből, ami mai szemmel hihetetlennek látszik. A kassai kerület egyik üzemében egy tartály alig volt megerősítve, ez a helyéről lecsúszva, szétlapította egy munkás fejét; egy másik üzemben (malom) a meghajtósíj szabadon volt, összezúzott egy munkást és egy inast [60]. A turócszentmártoni cellulózegyárban szinte mindennap történt baleset, közöttük számos halálos kimenetelű is [61]. Az iglói kerületben olyan üzem is létezett, amely a felügyelő megállapítása szerint bármely pillanatban összedőlhetett; egy másik gyárban (szeszgyár) az állványzat fenyegetett ezzel a veszéllyel. Egy nyomdában is hasonló volt a helyzet, a padozat a gépek súlyához mérten rendkívül gyenge volt, beomlással fenyegetett. Az intézkedések hatására legjobb esetben is csupán fagerendákkal dúcolták alá a veszélyes helyiségeket, de azért tovább működtek. Ugyanebben a kerületben 5 telepen fenyegette a munkásokat a magasból való lezuhanás veszélye. Többek között az egyik üzemből a klórmedence keskeny párkányán járva végezték a locsolást, mégpedig gyermekek, semmiféle korlát nem védte őket. Más üzemekben teljesen hiányoztak a gépek védőberendezései, sok helyütt pedig állandóan közvetlen robbanás veszélye fenyegetett. Igen gyakori volt a kohómérgezés; faárugyárakban a szemserülés, megvakulás; fadóntésnél, facsúztatásnál a halálos kimenetelű baleset. Sok helyen primitív (de olcsó!) felvonót üzemeltettek, melyek szintén sok balesetet okoztak [62]. A bányaiiparban ha lehet, még rosszabb volt a helyzet, a szabálytalan robbantások, omlasztások rengeteg áldozatot követeltek.

A gyermekmunka

A Tőke c. munkájában Marx foglalkozik a gépi üzemeknek a munkásra gyakorolt hatásával: »...a gép izomerőt tesz nélkülözhetővé, eszközzé válik ahhoz, hogy gyenge vagy fejletlen testű, de hajlékonyabb kezű munkásokat alkalmazzanak. A gépek tőkés felhasználásának első szava tehát a női- és gyermekmunka bevezetése volt... A tőkés számára végzett kényszermunka lépett nemcsak a gyermekek játszóideje helyébe, hanem az erkölcs korlátain belül a család számára, a családi körben végzett szabad munka helyébe is.« [63]. A gép így a munkáscsalád minden tagját a munkapiacra dobta — folytatja Marx — s így az egész családra osztotta szét a férfi munkaerejének értékét. Az egész család megvásárlása ugyan többbe került, mint csak a családfőé, de most az egész család túlmunkája meghaladta az egyetlen munkását, ennek arányában csökkent a munkaerő ára is. Az egész család kénytelen munkát és túlmunkát végezni a tőke számára, hogy megélhetését biztosítsa. Ezzel rendkívül megnövekedett a kizsákmányolás foka is.

Ez az állapot Magyarországra is jellemző. Az elmaradt viszonyok következtében sokkal inkább elterjedt a gyermekmunka, mint más, fejlettebb kapitalista országokban. Még a századforduló után is újabb és újabb gyermekcsoportokat vontak be a tőkés termelés taposó malmába. Különösen az elsősorban közügyességet igénylő iparágak jártak el így, ezzel igyekeztek kiszorítani a jóval drágább felnőtt férfimunkaerőt a nagyobb haszon érdekében.

1901-ben a gyáriparban 28,962 volt a 16 évnél fiatalabb munkások száma, a bányaiparban 6,788. Vagyis a burzsoázia saját bevallása szerint is 35,750 volt a kizsákmányolt gyermekmunkások száma. Ezek mellett az 1900. évi statisztika szerint 121,105 volt a tanoncok száma. Valószínű, hogy a gyermekmunkások száma jóval meghaladta a hivatalos statisztika adatait [64]. A Szakszervezeti Értesítő 1913-ban azt állapította meg, hogy csupán az iparfelügyelők ellenőrzése alá rendelt üzemekben 33,365 gyermek dolgozott [65]. Ha tudjuk, hogy az iparfelügyelők hatásköre nem terjedt ki a bányászatra, kohászatra, az állami egyedárusággal összekötött vállalatokra (pl. só, dohány), a háziiparra, malmokra, gőzhajózásra, vasutakra, csatornavállalatokra, faúszatóvállalatokra, a selymészettel és méhészettel összefüggő mellékiparágakra, az ún. közönséges napszámos munkára, valamint a kis- és középiparra, feltételezhetjük, hogy a gyermekmunkások száma a hivatalos adatok többszöröse volt. Továbbá hozzá kell számítani a tőkés által elkövetett csalásokat is, vagyis a gyermekmunkások valódi korának eltagadását, ill. ezek elbújtatását vizsgálat esetén.

A gyermekmunkások »védelméről« az 1884. XVII. tc. rendelkezett. A tanoncok munkaidejét 14 éven alul 10 órában, 14 éven felül 12 órában állapította meg. Az éjjeli munkát »kivételesen« ugyan, de engedélyezte. Ugyanez a törvény a gyermek gyárimunkások munkaidejét is meghatározta. Tíz éven aluli gyermekek egyáltalán nem, 10—12 éves kor között csak iparhatósági engedéllyel alkalmazhatók. A 12—14 éves korú munkások napi munkaidejét 8, 14—16 éves korúakét 10 órában állapította meg. A 16 éven felüli fiatalok kizsákmányolását már semmi

sem korlátozta. A tőkések ezzel nem voltak megelégedve. Jövedelmük egy részét veszély fenyegette. Ezért főként az 1911. évi XIX. tc. ellen tiltakoztak. »Különösen rámutattak arra — mondja a GyOSz 1913. évi jelentése —, hogy elsősorban az amúgy is nehéz viszonyokkal küzdő textiliparunkra végzetes csapást mérne a védett korú munkások munkaidejének korlátozása, holott éppen a textiliparban a fiatalabb korú munkásnők testi megerőltetéssel nem járó oly könnyebb munkát végeznek, amely mellett a munkaidő megrövidítése teljesen indokolatlan...« (Holott a kiskorú nők 14—16 év között, ha éjjel is dolgoznak, 24 óránként 8, a 16 éven felüliek 11 órát dolgoznak, munkaközi szünetek beszámítása nélkül.)

Az 1884. évi XVII. tc. a 16 éven aluli munkások alkalmazását eltiltotta az egészségtelen és veszélyes iparágakban, de az ipari-, kereskedelmi- és földművelésügyi miniszterek engedélyezhették ezekben az üzemekben is.

Arról, hogy Szlovákia területén mennyi volt a gyermekmunkások száma, még megközelítően pontos adat sem áll rendelkezésre.

Általában a vasiparban, faiparban, textiliparban, a papíriparban, téglagyárakban és az élelmiszeriparban alkalmazták a legtöbb gyermekmunkást. A papíripar, a vasipar, és a faipar nagy része, s textilipar számottevő része Szlovákia területén volt [66]. Ebből arra következtethetünk, hogy Szlovákia területén a gyermekmunka kizsákmányolását nagy méretekben alkalmazták. A gyermekmunka elterjedésére mutat az is (mind az iparban, mind a mezőgazdaságban), hogy Szlovákia területén az iskolaköteles gyermekeknek az országos átlagnál nagyobb része nem járt iskolába.

Az iparfelügyelők által ellenőrzött üzemekben az 1905-ös évben csupán három északi kerületben (Pozsony, Besztercebánya, Kassa) 5,930 gyermekmunkást számláltak meg a felügyelők [67]. Az ipolysági kerületben a gyermekmunkások száma az iparfelügyelők ellenőrzése alatt álló üzemekben 1909-ben a munkások 8,9%-át, 1910-ben már 12,1%-át alkották [68]. A fiatakorúak törvénytelen foglalkoztatása miatt (hosszú és éjszakai munkaidő, veszélyes munka) az iglói kerületben az üzemek 16%-ában, a losonci kerületben az üzemek 14%-ában voltak kénytelenek közbelépni, elsősorban a gyermekek tiltott éjjeli dolgoztatása miatt, főleg a textil- és papíriparban [69]. A losonci kerületben 14 esetben léptek közbe a felügyelők a 8—10 órán túli dolgoztatás miatt, s 16 esetben éjjeli munkájuk miatt. Az éjszakai foglalkoztatást elsősorban a zománc- és üvegyárakban tapasztalták [70].

A tőkés kizsákmányolás lelketlenségének mutatói ezek az adatok. Még inkább világossá válik ez, ha összehasonlítjuk a gyermekmunkások munkaidejét és bérezését.

A legtöbb iparágban, amelyek elsősorban közügyességet kívántak, a fiatakorúak termelékenysége egyáltalán nem, vagy csak kevéssé maradt el a felnőtt férfimunkásoké mögött. Ennek ellenére a fiatakorúak munkabére elenyészően csekély volt a férfimunkásokéhoz viszonyítva. Még a felnőtt nőmunkások rendkívül alacsony bére mögött is elmaradt. Ez a hatalmas különbség jelentős extraprofitot juttatta a tőkéseket. Álljon itt néhány, a munkássajtó és egyes lelkiismeretesebb ipar-

felügyelő által feltárt adat. Az 1907—1912-es években az alábbi helységekben a következő volt a gyermekmunkások munkaideje és munkabére [71]:

Helység	Vállalat	Életkor	Napibér	Munkaidő
Kassa	Haltenberger kelmefestő	13—15	25 fillér	?
„	Michnik fém- ipari üzeme	12—13	60 fillér	10 óra
Liptószent- miklós	Több bőrüzem- ben	10—12	40, 50 fillér	10.5—13 óra
Rózsahegy	Textilgyár	11—16	25, 30, 40 f	11 óra
Luciabánya	Pörköldé	12—16	30 fillér	12 óra

A fináncsőke tehát előszeretettel alkalmazta a gyermekmunkát minden munkafolyamatnál, ahol nem volt szükség nagy fizikai erőkifejtésre — de gyakran ott is. A gyermekmunkások bére, ahogyan az adatok mutatják, $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$ -ad része volt a Garbai által kimutatott 13.— koronás heti átlagbérenek, de a gyermekmunkások teljesítménye korántsem volt ennivel kevesebb. Más üzemekben és más kerületekben sem voltak jobb viszonyok. A füleki zománcedénygyárban 12—13 éves gyermekeket 12 órás munkára kényszerítettek, s igen gyakran — nem kivételképpen — szombat reggeltől vasárnap reggelig, vagyis 24 órán át hajtották őket [72]. A dévényújfalui téglagyárban ugyancsak 12—13 éves gyermekek napkeltétől napnyugtáig dolgoztak néhány fillérért [73]. Semmivel sem volt jobb a kisiparban foglalkoztatott gyermekek helyzete, teljesen ki voltak szolgáltatva a mesternek. Erre igen jó példa a kassai helyzet. A kassai kisiparban foglalkoztatott gyermekek közül sokan voltak olyanok, akik a cipésműhelyekben napi 16 órát dolgoztak, a sütőiparban többen este 7-től másnap déli 12 óráig, vagyis 17 órát [74]. Számtalan tragédiát okozott az, hogy a gyermekeket igen gyakran magukra hagyták, s felügyelet nélkül végezték a legnehezebb és legveszélyesebb munkákat. Az egyik szepesi vasüzemben, amely főként gyermekmunkásokat foglalkoztatott, 2—3 szakmunkás mellett 20—22 tanulógyerek dolgozott. Télen is a szabadban dolgoztak, és gyakran a munka legveszélyesebb részét, az öntést is felügyelet nélkül végezték [75].

S mit tett a törvény? Szigorúan dörgött a gyermekmunkások védelmében, de mikor a visszaélések, a szörnyű gyermekkinzás megtorlásáról lett volna szó, hangja megszeliődött. Miért büntette volna egyik tőkés a másikat? Érdeük azonosak voltak: a profit növelése. A kirívó és

feltűnéstkeltő, vagy közfelháborodást okozó esetekben a szenvedő félre hárították a felelősséget. Legtöbbször a szerencsétlen szülőkre hivatkoztak, hogy ők kényszerítik munkára gyermekeiket. Ez főleg a téglagyárakban történt, ahol a tőkés az apának mint alvállalkozónak adta ki a munkást, és ő, hogy a család éhbérét megkeresse, gyermekét is munkába fogta. A tőkés pedig mosta a kezeit, mint az ügyben teljesen ártatlan. A gyufagyárakban az anya volt a »felelős«, hogy 6—7 éves gyermekét is bevitte magával — igen gyakori eset —, mert nem tudta hova tenni, s ott a gyermek segített gyufát csomagolni stb. Az anyát tették felelőssé, bár a haszon a tőkésé volt. Az üvegiparban nyúlt talán a leg-hosszabbra a munkaidő, ahol a gyermekeket üvegfúvásra, üveghordásra alkalmazták. Arra hivatkoztak, hogy nem lehet kiszámítani az üveg olvadási idejét. De hivatkoztak arra is, hogy a hosszú és éjjeli gyermekmunka megszűnése »aláásná a magyar üvegyártás tevékenységét«, leállnának a gyárak. A kereskedelmi miniszter is kijelentette, hogy nem szívesen kényszerítené erre az üvegyárakat a külföldi verseny miatt [76]. A tőkések sokszor fordultak ahhoz a módszerhez, hogy ellenőrzés esetén elrejtették a 12 évnél fiatalabb gyermekeket. Néha rájöttek, a legtöbbször nem. »Mint érdekes tünet megjegyzendő, hogy... két téglagyártulajdonos egyszerűen le akarta tagadni a vádat...«, mondja a komáromi kerület iparfelügyelője [77]. Számptalan helyen azonban nem volt szükség tagadásra és rejtegetésre, mert a közigazgatási szervek siettek a tőkés segítségére, valószínűleg nem a »baksis« mellőzésével. Számptalanszor előfordult ugyanis, hogy a jegyzők 10—14 éves korú gyermekekről hamis bizonyítványt állítottak ki, idősebbnek tüntetvén fel őket. Ezzel a hamisítással »jogossá« vált a gyermekek kizsákmányolása. Ez is az államapparátus és a burzsoázia összefonódását mutatja.

*

Az első világháború még súlyosabbá tette a munkásosztály helyzetét. A szakszervezetek tagságának ötven százalékát behívták katonának. Gyengült a szervezett munkásság ereje, növekedett kiszolgáltatottságuk. A finánctóke a növekedő drágaság mellett is leszorította a munkabéreket, növelte a munkaidőt. Pl. a bánya- és kohóiparban a bányászok napi keresete az 1913-as 330,7 fillérről 1914-ben 327,8 fillérré csökkent (tehát a háború első néhány hónapjában), a fémkohászoké 222,4 fillérről 218,8-ra. Ezek a bérek 1915—1916-ban nem emelkedtek, az árak viszont kb. 150%-kal. A bérek kifizetése terén szinte általánossá vált a készpénzfizetés visszatartása, szaporodtak a jogcímek a levonásra (társpénztár, bírság, szén, fa, vegyes illeték, lakástisztítás, élelem, iskolaszer, zene, adó, kölcsöntörlesztés stb.). Sok ezer bányász mindezek következtében, mondhatni éveken keresztül nem kapott fizetesként készpénzt [78]. A legtöbb iparágban, természetesen elsősorban a militarizált üzemekben, katonai fegyelmet vezettek be, amit a finánctóke a maga javára használt ki. Gyakori volt az elégedetlen, »fegyelmetlen« munkás megbírságolása, kikötése, bezárása. Más módon is tőkét kovácsoltak a háború viszonyokból. Gyakori volt, hogy a tőkések bevonulattal való fenyegetéssel csak félfizetést adtak. Ezt művelte Gömörben Kubinyi Géza főispán is, és az emiatt megszökö munkásokat csend-

őrökkel vezettette vissza [79]. Kőrmöcbányán a napi munkaidőt 16—18 órára emelték, a tiltakozókat bevonultatták és a frontra vezényelték [80].

Szlovákia területén az ipari tevékenység hanyatlott a háború idején, a közép- és kisüzemek egész sora zárta be kapuit. A finánctóke viszont megerősödött, befolyása megnövekedett. Az anyagok beszerzése és elosztása terén az állam gyakorolt ugyan irányító szerepet, de a különböző központokban és bizottságokban a GyOSz képviselői tevékenykedtek, a gyakorlatban a GyOSz korlátlanul rendelkezett a nyersanyagok elosztása felett.

Főként az élelmezézipar, a kőbányák és téglagyárak, a faipar és az építőipar tevékenysége csökkent nagymértékben. A kassai kerületben az építőipar, a besztercebányaiban a kő-föld-agyagipar, az iglóiban a fa- és élelmezési ipar, a trencséniben a téglagyárak, a fa- és az üvegipar pedig pangott; már amelyiknek sikerült fenntartania magát. Jelentős részük azonban megszüntette működését. Egyes iparágak hanyatlásával párhuzamosan a hadsereget szolgáló iparágak fellendültek, különösen a bányászat és kohászat, a fémipar, a textil és bőripar. Különösen a közép- és kisipar tevékenysége előtt a legnagyobb akadályt a szállítási nehézségek, a nyersanyaghiány (lásd GyOSz befolyását!) és egyes államok — főleg Németország — nyersanyagkiviteli tilalma okozta.

Az egyre rosszabbodó viszonyok fokozták az elkeseredést, a szlovák nemzeti burzsoázia pedig ezt is felhasználva erősítette tevékenységét a Magyarországtól való elszakadás, a Csehszlovák állam megalakítása érdekében.

* *

Az elnyomás egyik legveszélyesebb formája mindenkor a nemzeti elnyomás volt, mert ez álcázta a lehető legjobban a tőkés kizsákmányolást. A nemzetiségek közötti ellentétek szításával, az ellentétek állandó ébrentartásával emberöltőkön keresztül többé-kévesbé sikeresen háritották el a viharokat a burzsoázia feje felől. Eszközként használta fel uralmának biztosítása érdekében, »saját« munkásosztálya kizsákmányolásához is. A nemzetiségek ellen alkalmazott rendszabályok és korlátozások a nemzetiségi proletariátust érintették elsősorban, ugyanakkor az elnyomó nemzet munkásosztálya egy részének, nagyon kicsiny részének, bizonyos kedvezményeket, előnyösebb helyzetet biztosított, hogy érdekeltté tegye a nemzetiségek elnyomásában. Lenin 1916-ban foglalkozva e kérdéssel [81] kimutatta, hogy az elnyomó nemzet munkáságának helyzete más, mint az elnyomott nemzet munkásaié: ... »Gazdaságilag a különbség az, hogy a munkásosztály egyes részei az elnyomó országokban élvezik bizonyos morzsáit annak az extraprofitnak, amelyhez az elnyomó nemzetek burzsoái azáltal jutnak, hogy az elnyomott nemzetek munkásairól mindig két bőrt nyúznak le... az elnyomó nemzet munkásainak nagyobb százaléka válik »mesterré«... nagyobb százalékuk emelkedik fel a munkásosztály arisztokráciájának soraiba«. Megjegyzi továbbá Lenin, hogy az elnyomó nemzet munkásai a politikai élet több területén kiváltságos helyzetben vannak a nemzetiségiek-

kel szemben, valamint azt, hogy az elnyomó nemzet munkásait az iskolától kezdve a nemzetiségi munkások lebecsülésére nevelik. Ezzel próbált a burzsoázia akadályt gördíteni valamennyi munkása egyesítése elé — nemzetiségre való tekintet nélkül. A »divide et impera« elvét igyekezett alkalmazni osztályellenségével, a proletáriátussal szemben.

Magyarországra is érvényesek ezek a megállapítások. A Magyar uralkodó osztály a kiegyezéssel, még az ország függetlenségének korlátozása árán is, biztosította a nemzetiségek elnyomásának lehetőségét, ezen keresztül a magasabb profitot, és a nemzetiségi burzsoázia fejlődésének korlátozását. A nemzetiségi elnyomás tehát a magyar finánc-tőke gazdasági hatalmát növelte. Azonban a magyar kapitalizmusnak a külföldi tőkétől való függése és az, hogy a magyar finánc-tőkének külföldi tőkével is osztozkodnia kellett a profiton, nem tette lehetővé a magyar munkásosztály viszonylag szélesebb rétegének megvásárlását, erős és jelentős munkásarisztokrácia létrehozását. Az elmaradott társadalmi és gazdasági viszonyok a magyar nemzetiségű munkásságot is a lehető legmélyebb gazdasági, politikai színvonalra szorították. Vagyis a magyar munkásság kettős kizsákmányolása miatt nem volt oly éles a különbség a magyar és a nemzetiségi munkásság gazdasági, politikai viszonyai között az »objektív valóságban«.

A nemzetiségi — közöttük a szlovák — munkásság fokozott kizsákmányolása mégis szemmel látható volt, s lépten-nyomon megmutatkozott súlyosabb helyzetük. Az ipari nyersanyagforrásokon kívül az olcsó munkaerő is Szlovákia (és Erdély) felé irányította a tőkések figyelmét iparvállalatok létesítésekor. A szlovák munkások általában 10—15%-al, igen gyakran 20—25%-al alacsonyabb bért kaptak. (Nem csupán Szlovákia területén, hanem a Budapestre vándorolt szlovák munkások is.) Az ő esetükben alkalmazták leginkább a munkaidő megnyújtását, mint a profit növelésének kissé elavult, de még mindig jól jövedelmező módszerét. Megmutatkozott a szlovák munkások fokozottabb kiszolgáltatottsága a velük való bánásmód, a lakás- és egészségügyi viszonyok tekintetében is. Az orvosi ellátottság hihetetlenül alacsony volt, a legtöbb ipartelepen a lakásviszonyok nem csupán a betegségek fészkei, hanem erkölcsromboló hatásukat is figyelembe kell venni. Ez azt eredményezte, hogy a megbetegedések arányszáma állandóan magasabb volt a szlovák ipari kerületekben. A szlovák munkaerő olcsóságát bizonyította az a helyzet, hogy a szlovákiai iparvállalatoknál az egészség- és balesetvédelmi berendezések hiányának aránya kétszerese vagy még ennél is nagyobb volt az ország más területeihez viszonyítva, beleértve a nagyobbára román nemzetiségű erdélyi kerületeket is. Még kegyetlenebbé tette a kizsákmányolást a gyermekmunka jelentős méretű alkalmazása. Mindezek mutatják az elnyomás magasabb fokát Szlovákia területén, s azt a törekvést, hogy megbontsák a munkásosztály egységét.

JEGYZETEK

- [1] Felvidéki Őr, IV. évf. 8. sz. és III. évf. 3. sz.
 [2] A felsorolt adatokat l. a Statisztikai Közlemények és évkönyvek megfelelő helyein.
 [3] *Lenin* művei 22: 101, (Szikra, 1951).
 [4] *Miloš Gosiorovský*: Príspevok k dejinám slovenského robotníckeho hnutia. 27. lap, Bratislava, 1951.
 [5] Statisztikai Közlemények, az 1900-as népszámlálás, 2. rész.
 [6] *Sándor Vilmos*: Nagyipari fejlődés Magyarországon, Szikra, 1954: 593.
 [7] Ua. 597. és az 1900. évi népsz. adatai.
 [8] A magyar béketárgyalások.
 [9] *Szádeczky Kardoss Tibor*: Adalékok a budapesti ipari munkások statisztikájához. Budapest, 1930.
 [10] Népszava, 1910. okt. 12.
 [11] Magyarországi Szocialista Munkásmozgalmak, 1907. Tovább. MOSZMM.
 [12] A Magyar Királyi Iparfelügyelők tevékenysége (Továbbiakban MKI t.) 1905-ben. Természetesen az iparfelügyelő is a névleges béreket vette figyelembe. Gosiorovský fentemlített munkájában az alábbi kimutatást közli; az 1908-as munkabérekről:
a munkások 15 %-ának évi bére	300.— K. alatt
„ 8.6 „ „	360.— K.
„ 13.6 „ „	450.— K.
„ 26.2 „ „	600.— K.
„ 27.9 „ „	800.— K.
„ 7.6 „ „	1.250.— K.
„ 0.7 „ „	1.600.— K.
- [13] Napred 1906. nov. 15.
 [14] Uo.
 [15] Uo.
 [16] Ua. május. 15.
 [17] Népjog (Losonc) 1908. április 15.
 [18] MOSZMM 1907.
 [19] Kassai Munkás 1912. február 17. és augusztus 17.
 [20] Ua. januári számok.
 [21] Ua. 1913. augusztus 23.
 [22] Ua. 1912. november 9.
 [23] Az 1884. évi XVII. törvénycikk 118. §.
 [24] Kassai Munkás 1912. november 9.
 [25] Ua. 1913. január 15.
 [26] *Marx*: Bér, ár és haszon. Vál. művek I. 417.
 [27] Uo. 418—419. lapok.
 [28] A magyarországi női- és gyermekmunkára vonatkozóan l. *Hatvanyiné E. Doris* tanulmányát a Századok 1952-es évfolyamában.
 [29] Az 1901. évi üzemi és munkásstatisztika; a kereskedelmi miniszter kiadványa.
 [30] Ua. 1908.
 [31] Napred 1907. július 15.
 [32] Ua. május 15.
 [33] Népjog 1908. október 11. és Naprend 1908. június 15.
 [34] Robotnícke Noviny, Kassai Munkás stb. 1912-es évfolyamai.
 [35] Napred 1908. január 15.
 [36] Az adatok *Hatvanyiné E. Doris* tanulmányában.
 [37] MKI t. 1910.
 [38] Kassai Munkás 1912. augusztus 17.
 [39] Ua. 1912. november 9.
 [40] Ua. 1911. december 23.
 [41] Ua. 1913. március 8.
 [42] Napred 1908. január 15.
 [43] Ruttkai Hírlap 1903. augusztus 30.

- [44] A M. Kir. Ált. Munkásbiztosító Hivatal jelentése az 1912-es évről, III. sz. kimutatás. A városok közül Pozsonyban 9.955, Losoncon 4.110, Besztercebányán 3.447, Kassán 3.002, Zsolnán 2.124, Nagyszombatban 1.995, Liptószentmiklóson 1.970 stb.
- [45] Kassai Munkás 1912. augusztus 17. és 24.
- [46] MKI t. 1905.
- [47] Uo. Különösen rossz volt az arány Trencsénben, Iglón, Pozsonyban.
- [48] Uo.
- [49] Az északi felvidéken 1601 üzemet vizsgáltak meg és 702 egészségügyi intézkedést hoztak — Budapest, Budapestvidéken, Debrecen kerületeiben 1.623 üzemet vizsgáltak meg, s 425 intézkedést hoztak.
- [50] Uo. 1914.
- [51] A Magyar Királyi Kormány Jelentése 1915—1918. évi működéséről.
- [52] MKI t. 1910.
- [53] Ua. 1914. és 1915. Az adatok itt is az iparfelügyelők körébe tartozó üzemekre vonatkoznak.
- [54] Ua. 1905.
- [55] Szakszervezeti Értesítő 1912. 11. sz.
- [56] MKI t. 1910.
- [57] Uo.
- [58] Ua. 1914.
- [59] Ua. 1915.
- [60] Ua. 1905.
- [61] Napred 1906. november 15.
- [62] MKI t. 1910.
- [63] *Marx*: A tőke 1. 425. (Szikra, 1949).
- [64] Magyar Statisztikai Közlemények, az 1900-as népszámlálás adatai, 4. rész.
- [65] Szakszervezeti Értesítő 1913. november.
- [66] Az erre vonatkozó adatok fellelhetők I. D. Levin: Nemzeti kérdés a háború utáni Európában, Moszkva, 1934, és a Magyar Békétárgyalások c. kiadványban.
- [67] MKI t. 1905.
- [68] Ua. 1910.
- [69] Uo.
- [70] Uo.
- [71] Kassai Munkás 1907. 1. sz., Napred 1908. szeptember 16., Kassai Munkás 1911. augusztus 26., Robotnícke Noviny 1912. 35. sz., a Kassai Munkás 1912. augusztus 17. sz., MKI t. 1910.
- [72] Népjog 1908. október 11.
- [73] Napred 1907. május 15.
- [74] *Chyzer*: A gyermekmunka Magyarországon. Budapest, 1909.
- [75] Vas- és Fémmunkások Szaklapja, 1913. március 26.
- [76] MKI t. 1910.
- [77] Uo.
- [78] A Szakszervezeti Tanács előterjesztése Tiszához P. I. A. (XV/1) 1916/1.
- [79] P. I. A. XXII. 2(1916)5.
- [80] P. I. A. XV. 1(1918)21
- [81] *Lenin* művei 23. 49—50. (Szikra, 1951).

ДАННЫЕ К УСЛОВИЯМ СЛОВАЦКИХ РАБОЧИХ
(1900—1911)

И. Полани

Национальное угнетение в эпохе капитализма касалось в первую очередь пролетариата национального меньшинства, усиленная эксплуатация рабочих национального меньшинства являлась важным источником увеличения прибыли финансового капитала. Такое же самое было положение и в Венгрии. Труд Полани показывает, что на территории Словакии в 1900—1914 гг. заработная плата была в общем на 15--20

процентов ниже, рабочий же день был вообще длинее, чем в остальной части Венгрии. Медицинское снабжение, квартирные условия промыслов, санитарные условия мест работы были чрезвычайно тяжёлы, недостатки здравоохранительных устройств вдвойне превышали недостатки других мест. Детской работой пользовались в несравненно большей мере. Всё это означало, насколько велика была эксплуатация словацких рабочих.

GLOSSEN ZU DEN VERHÄLTNISSEN DER ARBEITERSCHAFT IN DER SLOWAKEI (1900—1914)

von

I. POLÁNYI

Zur Zeit des Kapitalismus betraf die Unterdrückung der Nationalitäten in erster Linie das Proletariat, die Ausbeutung der Arbeiterschaft der Nationalitäten war eine wichtige Quelle der Steigerung des Profits des Finanzkapitals. So lag die Sache auch in Ungarn. Die Studie weist nach, daß in der Slowakei zwischen 1900 und 1914 die Arbeitslöhne im Durchschnitt um 15—20 Prozent weniger betragen und die tägliche Arbeitszeit im allgemeinen eine längere war als in anderen Gebieten Ungarns. Ärztliche Hilfe, Wohnungsverhältnisse in den Siedlungen bei industriellen Betrieben, Gesundheitsverhältnisse in den Arbeitsräumen waren außerordentlich ungünstig. Der Mangel an Einrichtungen für Gesundheits- und Unfallschutz war um das Doppelte größer als in anderen Gegenden. Es wurden verhältnismäßig mehr Kinder als Arbeiter verwendet. Das bedeutete, daß die slowakische Arbeiterschaft den Kapitalisten in gesteigertem Maße ausgeliefert war.